

Az elmúlt tíz esztendő történetének azzal is tartozunk, hogy megálapítsuk: katolikus hitünk, Egyházunkhoz való ragaszkodásunk, Rómához való hűségünk csorbitatlan maradt. Tévednek azok, akik úgy vélik, hogy papi békemunkát csak a hit feláldozásával és a hivatás elárulásával lehet vállalni és kifejteni. Azt is elmondhatjuk, hogy a papi békemunka sohasem volt menüvel a szabadosságra, az egyházas érzület és magatartás megcsúfolására. Büszkén kijelenthetjük, hogy békemozgalmi papságunk hűséggel szolgálta a lelkeket és az egyházi érdekeket. A lelkipásztorkodásban és az egyéni életben pedig példamutató magatartást tanúsított. Ez adott erőt, hitelt szavunknak és a mozgalomnak. Számvetésünkben meg kell állapítanunk, hogy a papság döntő többsége felsorakozott a béke, a nép, a szocializmus ügye mellé. Őszinte állásfoglalásunkkal, feladataink eredményes megoldásával, népünkért és a békéért végzett tevékenységünkkel kiérdemeltük Allamunk bizalmát, népünk megbecsülését, biztosítottuk Egyházunk zavartalan működését. A jövő perspektívája nem lehet más, mint az Egyház és az Állam egymás iránti megértésének, jó kapcsolatainak további erősítése, szakadatlan munka a békéért a végső győzelemig. Meggyőződésünk, hogy ez az őszinte törekvés Egyházunknak és Hazánknak egyaránt javára fog szolgálni.

Cserháti József

AZ EGYHÁZ TITKA KRISZTUS TANÍTÁSÁBAN

1. Az egyház mint hittitok

Az egyház emberekből áll, a földön valósul meg. Mint vallásos szervezet éppen olyan látható, mint bármely más társadalmi csoportosulás, és mégis egyúttal isteni titok, misztérium. Isteni titok alatt a katolikus hittudomány olyan tényeket ért, amelyek az Isten és a teremtmény között a természetes renden túl szorosabb, sőt a lehető legteljesebb kapcsolatokat hozzák létre. Isten az embernek eredetileg természetfeletti célt tűzött ki, ez a háromszemélyű Istennek mint minden igazság és jóság teljességének a bírása, amit Krisztus Isten színről-színre való látásának az igazságában hirdetett meg az emberiségnek. Az összülők bűnbeesése után a cél ugyanaz maradt, de a bűn következtében megromlott emberi értelem és akarat a saját erőivel e célhoz sohasem tudott volna elérni. Isten végtelen irgalmával saját Fiában megváltót, szabadítót küldött, hogy általa, vele és benne az eredeti üdvösségrendet helyreállítsa. Krisztus, az Isten-ember valóban restaurálta az Isten és ember közötti viszonyt, engesztelő halálával kiérdemelte számunkra a bűnbocsánatot és az isteni kegyelmet, a természetfeletti rendbe felemelő és az Isten fogadott gyermekeivé tevő túlvilági erőt. Mindazokat a tényeket vagy igazságokat, amelyek az ember természetfeletti rendeltetésével vannak kapcsolatban, titkoknak vagy misztériumoknak nevezzük. Titkokról azért is beszélünk, mert a természetfeletti üdvösség tényeiről csak az Isten közlése alapján tudunk, tehát igazságtartalmukat tekintve kinyilatkoztatott igazságok, ami annyit jelent, hogy létezésüket vagy jelentésüket tekintve, vagy esetleg mind a két vonatkozásban túl vannak az emberi ész megismerési határain. Minden katolikus hívó tudja, hogy az isteni titkokat hittel fogadjuk el, sem a tapasztalat alapján, sem természetes logikai következtetéssel ezekre nem tudnánk rátalálni, ezért a hittudomány a misztériumokat hittitkoknak is nevezi.

Felvetettük az egyház titkának kérdését. Ha az egyház valóban hit-titok, akkor a természetfeletti üdvösség szempontjából sajátos vonatkozásai vannak, akkor a benne látható emberi, földi és történelmi elemeken kívül láthatatlan természetfeletti, isteni tényezők is szerepelnek. Ezt a természetfeletti és természetes összetettséget vagy kettősséget csaknem minden hittitokban megtaláljuk, de az isteni és emberi elemeknek csodálatos egysége a legtökéletesebben az isteni üdvösségrend felénk való áramlásának legnagyobb megnyilvánulásában, a Fiú Istennek emberrélevésében jut kifejezésre. Krisztusban az isteni és az emberi természet a legtökéletesebben egyesült, ez a „theandrikus”, isten-emberi titok valósul meg a továbblévő Krisztusban, az egyházban is.

Az egyházban megvalósuló kettősség a magyarázata annak, hogy mindazok a kísérletek, amelyek az egyházat földi szemmel, emberi mértékkel vagy tisztán történelmi méltatással közelítették meg, legfeljebb az egyház emberi arculatát érinthették, de képtelenek voltak igazi belső lényegmagvát megragadni. Az egyház letagadhatatlan történelmi tény. Mint minden történelmi jelenségben, benne is bizonyos tények és vonatkozások természetes emberi kutatással biztosan megállapíthatók, így a Krisztustól való eredete, szerkezeti felépítettsége, a történelem folyamán való alakulása — mindezek a szentírási könyvekből, mint történelmileg is igaz írásköböl megállapíthatók —, de az egyház igazi mibenlétéről és rendeltetéséről megnyugtató feleletet csak a kinyilatkoztatásból, tehát a Szentírásból, mint Istentől sugalmazott írásból kaphatunk, más szóval az egyházat megérteni igazán csak az tudja, aki azt természetfeletti céljában hittel közelíti meg, és hittel fogadja el a róla szóló krisztusi tanítást. Ezért keressük az egyház titkát Krisztus tanításában.

2. Az Isten országa és az egyház

Az evangéliumokat általában sokat elemezték abból a szempontból, hogy miben is lehetne Krisztus tanításának a lényegét vagy rövid foglalatát meghatározni. Felesleges a sok eltérő nézetre kitérni. Az elfogultalan szentírásstudomány egyöntetűen állapította meg, hogy Jézus tanításának legközpontibb gondolata az Isten országának a meghirdetése volt. Az „Isten országa” vagy „mennyeik országa” mint kifejezések már az ószövetségi könyvekben is előfordulnak, de egészen sajátos újszerű értelmet csak az evangéliumokban kaptak. A názáreti Jézus Isten országának a bejelentésével kezdi meg nyilvános működését és egyre növekvő tartalommal fejti ki ennek programját: „Az idő beteljesedett, az Isten országa közel van. Tartsatok bűnbánatot és térjete meg” (Mk. 1, 15). „Az országról való örömhír” (Mt. 9, 25) Jézus életének a célja, és a hegyi beszédben, a keresztény tan e csodálatos kis kátéjában, valamint az evangéliumok csaknem minden hasonlatában a mennyei ország szépségéről, titkairól és törvényeiről beszél, ennek hirdetését bízta rá a tanítványokra és az apostolokra, amikor első alkalommal küldi őket Izrael városaiba és falvaiba: „Mondjátok nekik, elközelgett az Isten országa” (Lk. 10, 9). Az Isten országa a nagy kincs, a drága gyöngy, amelynek megszerzéséért mindent el kell adni (Mt. 13, 44), a legkisebb is az Isten országában nagyobb lesz Keresztelő Szent Jánosnál, pedig nálánál nagyobb anyától nem született (Mt. 11, 11). Ezért az Isten országa a legfőbb cél: „Keressétek előbb az Isten országát és a többi mind megadatik nektek” (Mt. 6, 33); megszerzése igen nagy erkölcsi befektetést követel, meg kell szabadulni a bűnöktől és belsőleg meg kell újulni, csupán külső vallásos cselekedetek, amelyeket az ószövetség oly nagyra becsült, már nem elegendők (Mt. 5, 20).

E néhány szentírási helyből láthatjuk, hogy az Isten országa a lélek birodalma, csupa bensőség, minden ízében lelki és szellemi, egy szóval: vallásos természetű, vagyis a lelkiismeret és Isten viszonyának a területe. Ez az ország nem e világból való (Jn. 18, 36), Krisztus valóban evilági dolgokkal tisztán földi vonatkozásban sohasem foglalkozott, elutasította a kérelmet, hogy örökségi ügyben döntsön (Lk. 12, 14), nem határozott az adófizetés kérdésében sem és mindenkor súlyos kritikával illette a zsidó nép politikai felemelkedésének messiási személyével összefüggésbe hozott álmódosását. Ennek az új országnak alaptörvényei lelkiek és természetfelettiak, vetületük a nyolc boldogságról szóló tanítás — ki foghatja fel földi értelemmel, hogy boldogok, akik sírnak, szenvednek —, mértékük nem a külső tett, de a vallásos előírás holt betűje sem, hanem kizárólag a lelkület, a belső természetfeletti indíték, amelynek csúcspontja az önzetlen, lemondó, önfeláldozó Isten- és emberszeretet.

Az Isten országának a tartalma tehát vallásos; mindannak a foglalatja, ami Istenhez vezet és Istennel egyesít, irányulása pedig túlvilági, nemcsak abban a vonatkozásban, hogy Isten világát és ezzel a természetfeletti igazságokat tartja szem előtt, hanem egészen sajátosság, úgynevezett „eszkatológikus” értelemben is. Itt bukkanunk rá Krisztus tanításának egyik legmélyebb titkára. „Eschaton” görög szó, annyit jelent, mint vég vagy végső állapot. Krisztus valóban az általa meghirdetett országról azt mondja, hogy ez csak a világ végén, az általános feltámadással, az Isten Fiának második eljövetelel és az utolsó ítélettel fog valóra válni (Mt. 25, 46), az igazak csak a túlvilágban birtokolhatják majd az ország teljes dicsőségét (Mt. 5, 8; 19, 26); Szent János evangéliuma az Isten országát egyszerűen az örök élettel, a mennyországgal azonosítja, csak az égben lesz az ország visszavonhatatlanul a miénk (Jn. 16, 22). Ezek után talán logikusnak látszana a következtetés: Krisztus az Isten országa alatt egyszerűen az örök életet értette, és pedig a boldogok halál utáni állapotát. De Krisztus az Isten országát mint birtokos viszonyt alkalmazta, és így elsősorban a személyes Istenre vonatkozik: a „regnum Dei” birtokviszonyos kifejezése kétségtelenül Isten végső, a világ végével bekövetkező hatalmát és uralmát jelenti, amikor Isten nagysága, dicsősége teljessé lesz, „amidőn minden alá van vetve neki (Krisztusnak), akkor a Fiú maga is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy Isten minden legyen mindenben” (1. Kor. 15, 28). A Szent Páltól vett idézet érthetően világít rá arra, hogy Isten hatalma a Fiú Isten megdicsőüléseivel lesz teljessé, a Fiú Isten küldetése pedig az utolsó ítélettel zárul le. Az Isten országának a fogalmát tehát a legtágabb értelemben kell vennünk, nemcsak azt az istenuralmat jelenti, melyet a Teremtő a teremtés révén minden rajta kívül álló lét felett gyakorol, nem is jelenti csupán az őszövényekben megvalósult istenkirályi szövetséget a zsidó néppel, melyet a Szentírás szintén Isten országának nevez, és nem is vonatkoztatható kizárólagosan a Krisztusban itt a földön megvalósuló messiási országra, amelyben Isten a kegyelem révén uralkodik az igaz lelkekben, hanem Isten végső hatalmi megnyilvánulását, a történelmentúli legteljesebb istenuralmat fejezi ki.

Az Isten országának eszkatológikus, tehát túlvilági és történelemfeletti jegyei annyira szembetűnőek, hogy a racionalista szentíráskritikának egyik ága, az eszkatológizmus, Krisztus minden megnyilatkozását erre a sajátos szempontra akarta visszavezetni és elméletével azt igyekezett bizonyítani, hogy Krisztus nem is akarta az Isten országának földi megvalósulását, Krisztus annyira a világvégi istenhatalom várásának az ígéretében állt, hogy a vég közeli bekövetkezéséről teljesen meg volt győződve.

Ha ez valóban így lenne, egyszerre súlyos következmények előtt állnánk: ha Krisztus annyira küszöbönállónak vélte a világ végét, akkor valóban nem gondolhatott arra, hogy földi vallásos társaságot, vagyis egyházat alapítson. A modernisták ki is mondják: az egyház nem Krisztus alapítása, az egyház nem hivatkozhatik isteni eredetre, hanem történelmi fejlődés eredménye, melynek gyökerei ugyan a Krisztustól megindított vallásos mozgalomig mennek vissza, de maga Krisztus az egyházat nem akarta és annak alakulását nem is látta előre. Ennek bizonyítéka nemcsak a túlvilági, hanem a kimondottan lelki ország is, melyet a külsőségekben megnyilatkozó zsidó vallásos szervezettel állított mindig szembe. A modernista *Loisy* így foglalta össze elméletét: „Jézus meghirdette az Isten országát, és ami bekövetkezett, az az egyház volt.” A racionalista kritika merész elméletét még azzal igyekezett alátámasztani, hogy az újszövetségi könyvekben előforduló „ecclesia” kifejezés, amely az egyháznak görög neve, semmiképpen sem tulajdonítható Krisztusnak, mert az első három evangélium, az ún. szinoptikus evangéliumok, amelyek e kritika szerint egyedül tartalmazzák Krisztus eredeti tanítását, csak két helyen tesznek említést az egyházzal, ezzel szemben a későbbi újszövetségi írásokban, amelyek a racionalista vélemény szerint Krisztus szavait már hozzátoldásokkal és magyarázatokkal egészítik ki a János-evangéliumtól kezdve az utolsó apostollevegig, fokozódó egymásutánban egyre többször fordul elő az „ecclesia” kifejezés. Ebből arra kellene következtetni, hogy a két hely, a Mt. 16, 18—19., ahol a Szent Péterre épített egyházzal van szó, és a Mt. 18, 17—18., ahol Krisztus az apostoloknak saját küldetését adja át a legteljesebb egyházkormányzati hatalommal, csak későbbi betoldás lehet, amelyet vagy a kezdeti egyházi szervezetben már bentálló evangelista iktatott be az eredeti szövegek közé, vagy pedig az első századok már kialakult egyházi életéből származó visszavetítésre kell gondolni, hogy ezáltal a már virágzó egyház alapítását Krisztusnak lehessen tulajdonítani. A racionalista kritika mindent elkövetett, hogy az egyház isteni eredetét elvitassa.

Ezek után már fel kell tennünk a kérdést: van-e valami köze az egyháznak a Krisztustól meghirdetett Isten országához vagy valóban egymást kizáró fogalmakról van szó? A felelet az, ami minden katolikus hívőnek a tudatában él: az evangéliumi istenország általános képe és e kép legtöbb vonása tökéletesen ráillik a Krisztustól alapított egyházra. E megállapítás azonban pontos körülírást követel. Először is meg kell állapítanunk, hogy az Isten országa és az egyház nem teljesen azonosak, ami már abból is következik, hogy az Isten országát a maga legátfogóbb tartalmi mivoltában kell vennünk, amely mindent magában foglal, amire az Isten hatalma és uralma vonatkozik, a minden alatt pedig az összes teremtményt kell értenünk. Isten uralmának a megvalósulása természetesen más az értelmetlen és más az értelmes lényekben, az utóbbiaknál is más az Istennek magukat alávető, vele együttműködő emberekben, és más a bűnösökben. Egyszer azonban minden lény, még a bűnös ember is Isten végső ítélete és uralma alá kerül. Ez a túlvilági, természetfeletti „eschaton”, mint láttuk, már időfeletti állapot és ez valóban nem azonosítható a világ történelmi folyásában álló egyházzal. Ennek ellenére a szentírási szövegek alaposabb vizsgálata mégis azt igazolja, hogy az Isten országa és az egyház sajátos módon egybetartoznak. Az Isten országának a fogalmában titokzatos többértelműség foglaltatik: Krisztus eszkatológikus országot hirdetett meg, de egészen különös kettősségben és ugyanakkor mégis csodálatos egységben. Az Isten országa a véggel bekövetkező esemény, de mégis egyúttal már jelenlévő valóság, mert hatásaiban már itt van a földön, érezhető üdvösséget hozó erejében, melynek jelei az ör-

dög hatalmának letörése, a bűnbocsánat, a belső lelki megtisztulás és Istenhez való emelkedés, és a betegek gyógyulása. Ugyanaz a Krisztus, aki Isten országának a megvalósulását második eljövételének az időpontjára helyezi, azt is kijelenti, hogy az Isten országa itt van közöttünk: „Ha én az Isten ujjával űzöm ki az ördögöket, bizonyára elérkezett hozzátok az Isten országa” (Lk. 11, 20). Jézus példabeszédei világosan utalnak arra, hogy az Isten országa nem kizárólagosan a végső állapotra vonatkozik, hanem evilági jellege is van, fejlődésről, viszonylagos be nem fejezettségről beszélnek, tehát olyan tulajdonságokat említenek fel, amelyek a befejezett és lezárt eszkatológikus országokra nem alkalmazhatók. Isten országa hasonlít a maghoz, amelyet az emberi szívek szántóföldjébe vetnek (Mt. 13, 4), ott gyökeret ver és felnő (Mt. 4, 30), úgy fejlődik ki, mint a mustármag, kicsiny a kezdetben, de hatalmas fává terebélyesedik (Mk. 4, 30), mint kovász hat az emberi lelkek között, lassan, de eredményesen átalakítja azokat (Mt. 13, 33). Félreérthetetlenül igaz tehát, hogy az Isten országának földi szakasza is van, innen erednek viszonylagos tökéletlenségei, mert itt emberi elesettség, bűnök és a túlvilági sötét hatalmak ellen kell küzdenie, így valóban hasonlít a búzaföldhöz, amelyben konkoly is terem (Mt. 13, 3), a tengerbe vetett hálózhoz, amely egyszerre jó és rossz halakat fog ki (Mt. 26, 11). Most már világos, az Isten országának földi megvalósulása is van, ez előkészítés a túlvilági istenország számára, a két ország bensőleg összefügg, úgy viszonylanak egymáshoz, mint a vetés és az aratás, mint a munka és a jutalom (Mt. 13, 36; 5, 11). Nincsen ellentét a földi és a mennyei istenország között, az egyik a kezdet, a másik a beteljesedés. Az eszkatologizmus tévedett, Krisztus tanításának történelmet és életet alakító erkölcsi ereje és hatása van, és nem a világ végével bekövetkező állapot megsejtésének és az ebbe való misztikus beleélésnek a beteges vetülete. Különben érthetetlen maradnának az evangéliumok, Krisztus egész működése: mi értelme lett volna a tanítványok és apostolok kiválasztásának és világba küldésének, a szinte minden ízében új erkölcsi tanításnak, ha Krisztus hirdetési programja nem a földön élő emberek vallásos átalakításának szolgált volna? Krisztus az Isten országának földi szakaszát akarta, azt fáradhatatlan energiával és isteni bölcsességgel látható alakban az emberiség elé állította, és pedig mint Istennel megkötendő új szövetséget, mint bensőségeiből szinten az ószövetségi theocratia helyére állítandó tökéletesebb földi istenuralmat. Az Isten végső uralmának elővételezése és kezdete itt a földön a Krisztustól alapított egyház, habár Isten már most megvalósuló földi uralmának a hatáskörébe nemcsak az egyház tagjai, hanem mindazok tartoznak, akik Istennek alávetik magukat és bensőleg a tiszta lelkiismeret szálain keresztül kapcsolatban vannak Teremtőjünkkel. E megállapítás magában foglalja az Isten országa és az egyház kettősségének újbóli felvetését, és pedig arról az oldalról, melyet a liberális kritika oly erőteljesen akart kihasználni Krisztus tanításának egyoldalúan lelki értelmezés érdekében.

Az ellenvetés, amelyre már utaltunk, így szól: az Isten országának földi szakasza is annyira bensőséges, hogy ellentmondás lenne ennek külső látható szervezetben és érzékelhető vallásos ténykedésekben való megnyilvánulása. Krisztus valósággal üldözte mindazt, ami a vallást külsőségekre akarta lazítani. Igaz, hogy Isten országa a lelkekben valósul meg, de ebből nem következik, hogy minden a láthatatlan bensőben, csak a lélek rejtett rezdüléseiben nyilvánul meg. Krisztus csak az egyoldalú külső vallásosságot ítélte el, a farizeusok betűszerinti, kifelé mutogatott, Istent csak szóval dicsérő lelkületét, ami szemében a legnagyobb hazugságnak minősült (Mt. 23, 27), de ismét félreértenők az evangéliumok szel-

lemét, ha a vallásosság belső jellegét, ennek lényeges elsődlegességét egyoldalúan spirituálisztikus értelemben fognók fel, mintha nem lenne szükség erkölcsi törvényekre, külső istentiszteletre, a vallásos közösséget egybefogó és azt irányító vallásos intézményekre. Hogy az evangéliumokban nincsen szó a külső vallásos megnyilvánulás teljes elvetéséről, arra két tény nagyon is rávilágít. Az egyik az, hogy Krisztus a zsidó népnek vallásos szervezetét, a zsinagógát nem vetette el, abba beleilleszkedett és alapjaiban magáévá is tette, hiszen küldetése nem a régi törvény megszüntetése, hanem annak beteljesítése volt (Mt. 5, 17). A másik tény pedig az, hogy elismerte az írástudók Istentől származó tanítási tekintélyét (Mt. 23, 2). De vegyük elő példabeszédeket is, ezek félreérthetetlenül az Isten országának a láthatóságára, tehát külső jellegére is utalnak: hasonlít az Isten országa a messziről feltűnő hegyen épült városhoz (Mt. 5, 14), a fához, amelyen az ég madarai laknak (Mk. 4, 30), a szőlőhegyhez (Mk. 12, 1), a menyegzőhöz (Mt. 22, 1). Semmi kétség tehát nem férhet ahhoz, hogy Krisztus az Isten országának földi szakaszát a látható egyház alakjában szervezte meg, ő határozta meg egyházának közösségi jellegét és jogi szerkezetét, az ő országába a felvétel a keresztség révén történik (Mt. 28, 19), a hozzátartozás jele a hitvallás (Mt. 10, 32), isteni hatalommal és tekintéllyel felruházott vezető férfiakat küldött az emberek közé az Isten országának felépítésére.

Az egyoldalúan belső istenország tehát éppen olyan félreértés és tévedés, mint a kizárólagos túlvilági értelmezés. Ez akkor is áll, ha el is kell fogadnunk, hogy az egyházon kívülállók is üdvözülhetnek, ha lelki ismeretükben tiszták, de az üdvösségnek ez az útja nehezebb, mert a kívülállóknál hiányoznak azok a természetfeletti eszközök, amelyek az egyháznak, mint Krisztustól alapított üdvösségintézménynek rendelkezésére állnak.

Isten országa és egyház — vonjuk le most már az eredményeket —, bár fogalmilag szétválaszthatók és tartalmilag is csak részben fedik egymást, mégis azonos irányulásban közük van egymáshoz: az Isten országa mint Isten végső üdvtörténeti szándéka a természetfeletti erő, a Krisztus által kiérdemelt kegyelem formájában és hatásában már jelen van az egyházban, az egyház pedig már annyiban bennefoglaltatik az Isten országában, amennyiben mint Istentől akart intézmény ennek az országnak megvalósítására törekszik. Az Isten országa és az egyház tehát egymáshoz tartoznak, egymásra irányulnak, sőt bizonyos tekintetben egymásban foglaltnak. A kettősség csodálatos egységbe olvad: az egyház mint részleges istenország egyszerre túlvilági és földi, egyszerre áll a természetnek és a természetfelettiének a rendjében, egyszerre lelki és testi, és egyszerre isteni és emberi. E kettős összetételű egységben áll az egyház titka.

3. A belső láthatatlan és a külső látható egyház

Hogy az Isten országa fogalmának fenti tisztázása mennyire fontos volt, arra igazán csak most fog fény derülni. Bougset, a protestáns vallástörténeti iskola egyik megalapítója szokta mondani: ameddig az Isten országának a titkát teljesen fel nem fogjuk, addig Krisztus eszmevilága is megközelíthetetlen marad és az egyházat sem fogjuk megérteni. A katolikus hittudomány a Szentírás és a szenthagyomány alapján az egyházban mindig belső és külső lényegelemeket különböztetett meg és a megkülönböztetéshez a testből és lélekből álló emberi egész képét használta fel. Az egyházi egész testi, látható külső lényegeleme az egyház szociális, társadalmi szerkezete, amely, mint minden szociális építménynél, három

elemből tevődik össze: emberek alkotják, ezek közös lelki célra törekvésnek és társadalmi tekintély, vagyis központi tanítói és kormányzati hatalom vezetése alatt állanak. Az egyházi egész lelki, láthatatlan belső lényegeleme Krisztus megváltói és főségi kegyelme, amely a Szentlélek erejében áramlik az egyház tagjaira és az egyházból kegyelmi, misztikus életközösséget alkot. Az egyháznak tehát teste van, ez a hívők szociális szerkezetű közössége, az egyháznak lelke is van, ez a Szentlélek, sőt az egyházi egésznek én-je is van, ez Krisztus, ezért nevezzük Szent Pál alapján az egyházat a továbbélő Krisztusnak vagy Krisztus titokzatos testének. Külső látható és belső láthatatlan egyház között először Szent Ágoston tett különbséget, a nagy egyházdoktortól azonban távol állott az egyház valós egységének a felbontása, inkább az egyház két lényeges szempontjára vagy oldalára akarta a figyelmet felhívni: az egyház elsődlegesen természetfeletti, Isten-emberi életközösség, ugyanakkor azonban szociális strukturában megnyilatkozó társadalmi, jogi intézmény is, amelynek tag-ságát a hit megvallásának, a szentségekkel és szentelményekkel való élésnek és az egyházkormányzat iránti engedelmességnek a törvényei szabályozzák. Az egyházban, mint minden társadalmi képletben, alá- és fölürendeltségi vonatkozások valósulnak meg. A külső egyház a vallásos intézmény jegyében áll előttünk, ezt Krisztus alapította, ő határozta meg — mint láttuk — az Isten országa földi szakaszának vallásos közösségi formáját, amennyiben isteni küldetésének hármas hatalmát, a tanítói, megszentelési és kormányzási hatalmat átadta az apostoloknak és azok utódjainak, a püspököknek, illetve Péternek és annak utódjának, a római pápának. Az egyház üdvösségintézményes mivoltát keretnek kell tekintenünk, amelyen belül a mélyebb és bensőbb egyházi életvalóság, az isteni-emberi életközösség színes sokrétűségben lüktet. Az egyház belső oldala nemcsak eredete szerint isteni, mint az intézményes egyház, hanem egész lényegében az isteni kegyelemáramlás foglalata. A láthatatlan misztikus és a látható intézményes egyház a valóságban nem választhatók szét, a kettő éppen úgy egybetartozik, mint Krisztusnak az isteni és emberi természete és ahogyan a két természet az isteni személyben egyesül, éppen úgy az egyház külső valósága, mint intézmény, és a belső valósága, a kegyelmi életközösség a továbbélő misztikus Isten-emberben találja meg egy és azonos középpontját. Az ágostoni megkülönböztetés, sajnos, később alapot nyújtott a protestánsokkal való végnélküli vitákra, és egyszer csak előtérbe került az egyház külső jogi oldala. Luther össze nem egyeztethető módon tett különbséget látható és láthatatlan egyház között: a láthatatlan egyház szerinte a hitben megigazultakból áll, ez isteni eredetű, a látható egyház pedig a hívők egyházkormányzati közössége, merő emberi tákolmány, éppen olyan társadalmi alkat, mint bármilyen más emberi csoportosulás, tehát ez nem is származhatik Krisztustól. Luther és a többi reformátor is ezzel lényegében tagadta az egyház intézményes üdvösségközvetítő szerepét, ez pedig egyet jelentett a krisztusi titokzatos test egészének, belső és külső lényegének heretikus szétválásával. A belső láthatatlan egyház fogalmához való menekülés szinte szükségszerű velejárója volt a hitújításnak, mert csak így lehetett elvetni az egyháznak, mint kötelező üdvösségintézménynek, két kormányzati alapszervét: a püspöki hierarchiát és a pápaságot, és csak így valósulhatott meg az új vallás individuálista alapelve: a hívő nem az egyházban, hanem a Szentírás szabad értelmezésén keresztül kerül közvetlen kapcsolatba az Istennel.

Az isteni és emberi elemeknek szerencsétlen kisarkítása és egymással való szembeállításuk szakította ketté Krisztus varratlan köntösét, az egyetlen szent anyaszentegyházat, az „una sancta”-t. Az Isten országa fogal-

mában rejlő kettősség félreértése meghozta káros terméseit, amelyek súlyos következményekkel jártak protestáns és katolikus oldalon egyaránt. A reformált egyházakban a lutheri egyházfogalom a 19. század második feléig érintetlenül tartotta magát, azonban ekkor a liberális teológia, a különböző kritikai iskolák és a modernizmus, amelyek minden természetfeletti valóságot tagadtak, végső kisarkítások felé hajtották. Ritschl, Harnack és Sabatier azt hangsúlyozták, hogy az Isten országa kimondottan lelki valóság, ami nem egyéb, mint az istengyermekiség tudata a mennyei Atya iránti végtelen bizalom megnyilvánulásában. Luther egyháza még természetfeletti kegyelmi valóság volt, Harnack egyháza szubjektív, alanyi erkölcsi magatartás vagy állásfoglalás, amelyben nincsen szükség a Szentlélek kegyelmi működésére. Ez az egyoldalú lélektani és etikai értelmezés újabb reakciót váltott ki és előtérbe hozta a láthatatlan egyház túlvilági, eszkatológikus kifejtését, amely, mint láttuk, sem látható, sem láthatatlan egyházat itt a földön nem akar elismerni, mert Krisztus tanításának a lényegét a világvégi istenország meghirdetésébe helyezi. Ezzel az eredeti lutheri egyházfogalom valójában megsemmisült, és bekövetkezett a paradoxon: Luther láthatatlan lelki egyházából a kritika után csak látható földi társaságok csoportjai maradtak, a tagadásba vett külső egyház tehát ellenállhatatlan erővel újból jelentkezett.

A mai protestáns teológia a krízis bizonytalanságától sujtva a helyes értelmezést a forrásnál keresi, Krisztusnál keresi, és igazán lenyűgöző a kutatás eredménye. A 20-as évektől kezdve a jelesebb protestáns hittudósok valósággal „consensus”-t, tehát egybevágó tanítást képviselnek a következőkben: Az Isten országa nem alulról születik meg, nem a jóakarátú emberek hozzák létre, amikor vallásos érzületük ösztönzéséből Krisztus eszmeiségét magukévá teszik és erkölcsileg követik; az Isten országa felülről jön, Isten ajándéka, tehát kegyelem és nem emberi erőlködés eredménye. Ugyanakkor ez az ország, habár a természetfeletti világból ereszkedik le hozzánk és a túlvilágra irányul, nem merően eszkatológikus, mert részben megvalósul már itt a földön. — Ebben a nézetben határozott állásfoglalásról van szó egyrészt a liberális protestáns teológia etikai, másrészt az eszkatológizmus radikálisan túlvilági értelmezése ellen, és ennek logikus következménye csak az lehet, hogy Krisztus belső és külső oldallal rendelkező földi egyházat alapított. Michaelis szerint Isten mennyei és földi országa egybeolvadt a Szentlélek Isten ajándékaiban: „Pünkösd a nagy világvégi esemény elővételezése volt... A Szentlélek az egyházat és az Isten országát feszültségekben sarkított egységbe hozta.” K. L. Schmidt, hírneves protestáns hittudós, a külső egyház létezését a „populus Dei” (qahal Jahve), az „Isten népe” fogalmának analizisével bizonyítja be. Az egyház tulajdonképpen az ószövetség vallásos közösségének, az Isten és zsidó nép szövetségének az örököse, annak messiási tökéletesítése és befejezése. Ahogyan az Isten népe az ószövetségben Istentől rendelt hierarchikus papság vezetése alatt álló szociális és jogi egység volt, éppen úgy az egyháznak, mint az új Izraelnek, szent papi rend és kormányzat tekintélyi elvére kellett épülnie. Schmidt szerint a látható külső egyház tagadása egyenlő lenne Isten országának részleges elvetésével, az egyháznak tehát szükségyszerűen külső szociális keretben kell megnyilatkoznia. Helyesen mondja az ugyancsak élenjáró protestáns Leenhardt: „Ha a hívek már nincsenek annak a szociológiai ténynek a tudatában, melyet közösségük és egységük jelent, ha nem tudják és vallják, hogy lényegesen egybe vannak kötve azokkal, akik ugyanazokban a lelki javakban részesednek, akkor az egyháznak meg kell semmisülnie.” A protestáns szentíráskutatás is kimutatta, hogy a valamikor botránykőként kezelt Mt. 16, 18—19 és a Mt. 18, 17—18 hitelesek, nem későbbi hozzátoldások, és Krisz-

tus minden bizonnyal használta az „ecclesia” kifejezést, természetesen annak arám változatában, mert a héberszövegű ószövetségi könyvek első görög fordítása, az ún. Septuaginta a „qahal Jahve”, tehát az „Isten népe” kifejezést az „ecclesia” megnevezéssel fordítja. Ez ennyit jelent, hogy az egyház fogalma nem későbbi kitalálás, hanem a Krisztustól akart és alapított új vallási közösségnek a megjelölése. A kritikusszövegek eredetiségét elfogadva a protestáns hittudomány ma szintén azt vallja, hogy Krisztus a kezdetben kialakult legkisebb messiási közösséget a 12 apostolra építette, akik a prófétai jövendölés értelmében az egyház szimbólumát és csiráját képezték. Figyelemreméltó ezzel kapcsolatban Gloege megállapítása: ha az említett szövegek nem is lennének hitelesek, mégis el kellene fogadnunk a tekintélyi egyház létezését, mert alapításának a ténye szinte szükségszerűen következik az evangéliumok szelleméből, hiszen valóságát a nyáj és a pásztor képei szimbolizálják és alakba formálódása a 12-nek a csoportjában történik meg. A zsidóság számára a 12-es szám egyszerűen messiási programot jelentett, Krisztus e néma jelbeszéde, hogy 12 apostolt állított egyháza élére, minden zsidó előtt azt fejezte ki, hogy a régi 12 törzsű Isten népe helyébe új Izrael épül fel. Az egyház tehát az apostolokra épült még Jézus korában, és ezért éppen olyan látható, mint minden egyes ember.

Ilyen nyilatkozatok kétséget nem hagynak afelől, hogy a protestáns teológia biblikus és dogmatikus alapon ismét rátalált a Krisztustól alapított külső egyházra.

A katolikus ecclesiológia, a hittudománynak az egyházzal szemben tanítása a század elejétől kezdve sokat fáradozott azon, hogy az egyháznak a fogalmát a maga igazi tartalmában állítsa a mai hívő elé. A külső és belső egyháznak egymással való szembeállítását a hitújítás kezdetétől fogva igen sokat ártott katolikus oldalról is. Mivel a reformáció mindenemű külső vallásos tekintélyt elvetett, és Isten és az ember kapcsolatát az egyéni lelkiismeretre bízta, ezért az egyház kénytelen volt a Krisztustól alapított külső tekintélyi egyház védelmére kelni, aminek nem egyszer az volt a látszata, hogy a jogi egyház fogalma túlságosan előtérbe kerül a belső kegyelmi egyházzal szemben. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a tridentini zsinat utáni katolikus hittudomány elvesztette érzékét az egyház belső oldalának értékelése iránt. A tekintélyi egyháznak hosszú ideig tartó nyomatókos ébrentartása annyiból járt talán káros következményekkel, hogy a kívülállók az egyházban sokszor nem láttak többet, mint társadalmi organizációt vagy jogi szervezetet. A szószék és a hittudomány a 2000 éves kegyelmi egyházat azonban változatlanul hirdette. A katolikus egyháztan ma mégis meg akar ujhódni, és ezen a téren XII. Pius pápának 1943 június 29-én kiadott „Mystici corporis Christi”, „Krisztus titokzatos teste” című körlevele jelent határkövet és bizonyos tekintetben zárókövet is. A pápai tanítás lényegében az öskereszténység egyházfogalmát állítja a mai hívő elé: az egyház Krisztus titokzatos teste. „Krisztus igaz egyházának a meghatározásához (amely a szent, a katolikus, az apostoli, a római egyház) nem találhatunk súlyosabb, megfelelőbb és istenibb kifejezést annál, amely az egyházat mint Jézus Krisztus titokzatos testét jelöli meg.” Az apostolok kora, sőt az egész keresztény ókor az egyházban annak az isteni titoknak a megvalósulását látta és fogadta el, mely szerint a hívők Krisztussal nemcsak a hit és az erkölcsi követés alapján állnak kapcsolatban, hanem ezeken túl Krisztussal mint fővel kegyelmi közösséget is alkotnak, vagyis olyan természetfeletti élet-egységet, mely a fej erejének, lelkének, szellemének állandó áramlását jelenti a tagokba, a hívőkbe és azok közösségébe. Ebben az egyházkép-

ben, amely mindig élt az egyházban, két elem dominál: az egyik az egyház mivoltának természetfelettsége, a másik az egyház tagjainak Krisztussal és egymással való közössége. Valóban alig találhatnánk alkalmasabb képet, amely a Krisztus és egyháza között fennálló viszonyt, a hit, a szeretet és a kegyelem csodálatos bensőséges életközösségét olyan plasztikusan tudná szemléltetni, mint a test és a fej képe. „A mennyei Atya mindent (Krisztus) lába elé vetett, és őt az egész egyház fejévé tette: ez pedig (az egyház) az ő teste...’ (Ef. 1, 22—23), „ti pedig Krisztus teste vagytok, mint részek az ő tagjai’ (1 Kor. 12, 27).” A korjelentőséggel bíró pápai körlevél a belső és a külső egyházat a hagyományos tanítás értelmében szintén megkülönbözteti és ugyanakkor elválaszthatatlan egységbe is helyezi: ugyanaz a Krisztus, aki az egyházat mint saját művének intézményes folytatóját alapította, az az egyházban tovább él, tovább hat a kegyelmeivel, természetfeletti módon tanítja, megszenteli és kormányozza az egyházat. A pápai írás a hangsúlyt az egyház belső természetfeletti lényegére helyezi, ez a tény annyiból nagyjelentőségű, hogy a teológia mai erőfeszítéseiben a főcél nem annyira az egyházi szervezet jogi vonatkozásainak a megvédése, hanem inkább az egyház üdvösségrendi és megváltástörténeti jelentőségének a kidomborítása lett. A súlyponteltolódás már a protestáns álláspontban bekövetkezett változásból is érthető, de egyébként is a hittitkok természetfeletti magvának és üdvtörténeti vonatkozásának összegezőbb szemlélete korunk hittudományának egyik jellegzetessége lett. Az egyháztan megújításában egyáltalában nincsen szó új tanításról, csupán a mai ember igényeinek megfelelő új láttatásról.

E tanulmány első részében láttuk, hogy az egyházra vonatkozó hittitkoknak az Isten országával való összefüggés kölcsönöz sajátos jelleget, viszont az Isten országa fogalmának a természetfeletti és természeti ketőssége mellett a legspecifikusabb tulajdonsága a túlvilági irányulása, vagyis az eszkatológiája. Az eszkatológia annyira a középpontban van, hogy e fogalom helyes értelmezése nélkül az egyház lényegéről, céljáról és tulajdonságairól nem vélekedhetünk helyesen. Hogy mi az eszkatológia, már tudjuk: ahogyan a világnak kezdete volt, úgy vége is lesz, és ezzel a véggel minden időbeli történés, a világ és benne az ember átlép az örök Istenben bekövetkező végső feloldás állapotába, vagyis minden az isteni rend örök megvalósulásának állandóságába és lezártságába kerül. A világnak e végső sorsa rejtve maradt Istenben, de Fiaának emberrélevése, kereszthalála és feltámadása által nyilvánvalóvá lett. A Krisztustól meghirdetett Isten országa tulajdonképpen a világhoz intézett utolsó felszólítás és meghívás Isten végleges uralmában és dicsőségében való részvételre. Az egyház mint az Isten országának földi szakasza a meghívottak előkészületi ideje, a megmentettek küzdőtere és helytállási próbatétele. A földi istenország, vagyis az egyház is valóságos üdvtörténet, de még nem végső teljessége az üdvösségnek, azt is mondhatjuk, hogy az egyház már bizonyos tekintetben megvalósult eszkatológia, de akkor nem szabad az egyház külső intézményes mivoltára, hanem csupán belső kegyelemhordozó erejére és jellegére gondolnunk. Az eszkatológia ténye nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyház belső és külső lényegét nemcsak lehet, hanem meg is kell különböztetni, de mivel ezek fel nem darabolható egységet képeznek, ezért a külső egyház sohasem lehet öncélú, ez mindig csak mint a belső egyház függvénye jelentkezik, mert nem a szociálisan jellegzett keret, hanem a Krisztussal való kegyelmi közösség teszi az egyházat Krisztus titokzatos testévé, új Isten népévé, ahogyan az emberi

lélek formálja a testben járó embert emberré. Az eszkatológia az értéke-
lési mérleg nyelve: sem a belső egyházat nem lehet teljességben azonosí-
tani az Isten országával, ahogyan Luther tette, s láttuk e tévedés gyászos
következményeit, de még inkább a külső egyház nem egy és ugyanaz, mint
a mindenre kiterjedő és végső isteni uralom, ahogyan nem egy eretnek
tanítás akarta értelmezni. Az egyház, habár emberi és isteni arca van, ép-
pen olyan egy és oszthatatlan, mint a két természetet magában egyesítő
Krisztus. Az ellenkező nézet a pápai körlevél szerint egyházi nesztoriániz-
mus lenne. Ahogyan az isteni megtestesülés célja kihatásaiban az embe-
rinek felemelése, megszentelése, és megváltása volt, éppen úgy az egyház
célja az ember Istenhez vezetése és Istennel való egyesítése a végső or-
szág megvalósulásában. E rendeltetés vallásos természetű, ezen a vonalon
minden a természetfeletti üdvösségrend helyreállítása érdekében történik.
Krisztus küldetésének e misztikus továbbvitelében a már megvalósuló
Isten országának a jelei ismét az ördög hatalmának a letörése, a bűnből
való felemelés és a Szentlélek Isten kegyelmi áradatában való megszente-
lődés. Ha az egyház e kegyelemközvetítő és erkölcsöt alakító munkáján
túl a jelen világra, annak berendezéseire még jótékonyan is hat, akkor
ez a szerepe minden vonatkozásban Istentől akart, tehát indokolt, de má-
sodlagos marad a természetfeletti rendeltetés mellett. Az egyháznak kül-
detése van a világhoz, de ismét az eszkatológia figyelmeztet arra, hogy ez
sohasem lehet profán természetű, mert az egyház csak a lelki és termé-
szetfeletti irányulásán keresztül áraszthat áldást a világra. Az egyház
mindenkori lényeges feladata az marad, ami Krisztus programja volt: a
világ számára meghirdetni, hogy megítéltetett, de Jézus Krisztusban ki
is engesztelődött és az Isten országának természetfeletti kegyelmi erejé-
ben meg is újulhat Istenben.

Daniel-Rops, a legújabb ötkötetes egyháztörténelem francia írójának
szavai álljanak itt befejezésül: Az egyház nem impérium, hanem miszté-
rium. Az egyház nem földi hatalom és uralkodás, hanem titok, a megteste-
sült Fiú Istennek a titka, az isteninek és az emberinek csodálatos egy-
másban és egymásért levése. Krisztusban a teljes emberi való a bűnt ki-
véve egyesült az isteni természettel, az egyház tagjai azonban nemcsak a
megtisztultak és megigazultak, a szentek, hanem a bűnösök is, az egyház-
ban tehát minden emberi előfordul, még a bűn is. Ez azért van, mert
az egyház nem azonos a végső istenuralommal, az egyház útközbenlevés,
még nem célhozérés, hanem csak sejtése és jele annak, ami jönni fog.
Krisztus előremondása szerint még botrányok is végigkísérik az Isten or-
szágának földi pályafutását, de ugyanakkor az egyház mégis az elővétele-
zett végső üdvösség hordozója és mindenki számára Krisztus titokzatos
teste marad, amelyben az isteni és az emberi valóságok a lélek tisztasá-
gáért vívott harcban, a földiességből és testiségből való kiemelkedés fá-
radtságos erőfeszítéseiben, az Isten- és emberszeretet mindig teljesebb
megvalósulásában az új és magasabbrendű teremtmény, a „nova creatura”
szintézisében egyesülnek. Az egyház titka a megtestesült Isten, Krisztus
titka, aki azért lett emberré, hogy lelkileg újjáteremtse a bűnben elve-
szett emberi nemet.